ముక్తికోపనిషత్తు

– డా. కరి పురుషోత్తమాచార్యులు

ఉపోద్ఘాతము :

ముక్తికోపనిషత్ అనునది శుక్లయజుర్వేదసామాన్యఉపనిషత్తు. ఇందులో 2 అధ్యాయాలు ఉన్నవి. ఈ ఉపనిషత్తులో వానరశ్రేష్ఠుడైన ఆంజనేయస్వామివారు మోక్షోపాయములను శ్రీరాముడిద్వారా తెలుసుకోవడము కలదు. అప్పుడు ప్రాసంగికంగా వేదశాఖలు ఎన్ని? ఉపనిషత్తులు ఎన్ని? వాటిలో ముఖ్యముగా ఏ ఉపనిషత్తులు అధ్యయనము చేయాలి? అనే విషయాలు శ్రీరాములవారు ఆంజనేయస్వామికి తెలిపారు. సాలోక్యసారూప్యసామీప్య సాయుజ్య ముక్తుల గురించి, అట్లే కైవల్యముగురించి కూడా తెలిపారు, ముక్తులలో తరతమ్య భేదాలు ఈ ఉపనిషత్తు అధ్యయనంద్వారా సంపూర్ణముగా యెరుగవచ్చు. 108 ఉపనిషత్తుల పేర్లు ఇందులో చెప్పారు

అనంతరము యథాశక్తి అనువాదం

మనోహరమైన అయోధ్యానగరమునందు రత్నమండపము మధ్యలో హనుమత్, సీతా, లక్ష్మణ, భరత, శతృఘ్న పరివార సమేతుడుగా రాములవారు ఉండగా, సనకాదిమహా యోగులు, వసిష్ఠాది మహర్షులు, శుకుడు మొదలైన ఆత్మజ్ఞానులు, స్వరూపధ్యానమునందు ఉన్న రాములవారిని గూర్చి ఈ విధంగా ప్రార్థించారు "ఓ పరబ్రహ్మ అయిన శ్రీరామచంద్రా! సమాధిని ఉపసంహరించి మమ్ము అనుగ్రహించు స్వామీ" అని ప్రార్థించారు. హనుమంతులవారు కూడా భక్తితో అనేకవిధములుగా ప్రార్థించారు. సచ్చిదానందవిగ్రహుడివి అయిన ఓ రామచంద్రా మాటిమాటికి ఇప్పుడు

నీకు నమస్కరించుచున్నాను. స్వామీ అని ప్రార్థించగా సమాధిని ఉపసంహరించి కనులు తెరిచిన రాములవారిని హనుమంతులవారు నీయొక్క వాస్తవస్థితిని ఎరుగ వలెను అని కోరికతో ఉన్నాము. ముక్తికథనం తెలుపుము అని ప్రార్థించెను.

రాములవారు సంతోషించి ఈ విధంగా తెలిపారు “ఓ మహావీరుడా! చక్కని ప్రశ్న అడిగావు చెప్తాను విను. నేను వేదాంతరూపమైన ఉపనిషత్తులయందు ఉన్నాను. కావున వేదాంతమును ఉపాసించుము” అనెను. హనుమంతుడు అప్పుడు "ఓ రఘుశ్రేష్ఠ! ఏవి ఆ ఉపనిషత్తులు? అవి ఎక్కడ ఉన్నాయి? తెలుపుము” అని రాముని రపార్థించెను. అప్పుడు రాములవారు “హనుమా, విష్ణువునైన నాకు నిశ్వాస భూతములైన వేదములు అనేక శాఖలుగా విస్తృతముగా ఉన్నాయి. నువ్వుల లోపల నూనెలాగా, వేదములలోపల ఉపనిషత్తులు ఉన్నాయి.” అని చెప్పెను.

మళ్ళీ ఆంజనేయస్వామివారు "వేదములు ఎన్ని? వేదశాఖలు ఎన్ని? దానిలో ఉపనిషత్తులు ఎన్ని?” అని అడగగా ఋగ్వేదము, యజుర్వేదము, సామవేదము, అధర్వవేదము అని నాలుగువేదాలు. ఋగ్వేదము 21, యజుర్వేదము 109, సామవేదము 1000, అధర్వవేదము 50 అన్నీ కలిపి 1180 శాఖలు. ఒక్కోశాఖకు ఒక్కో ఉపనిషత్తు చొప్పున 1180 ఉపనిషత్తు ఉన్నాయి. వాటిల్లో ఒక్క ఋక్కును అయినా నాయందు భక్తితో పఠించినట్లైతే మునులకు కూడా దుర్లభమైన సాయుజ్య ముక్తిని పొందవచ్చు” అని రాములవారు ఆంజనేయస్వామివారికి చెప్పెను.

ముక్తి ఒకటే అని కొందరు అంటున్నారు. కాశీలో తారకమంత్రమే ముక్తి కలిగిస్తుంది అని కొందరు, నిరంతరం నీ నామసంకీర్తనవల్ల ముక్తి అని కొందరు, సాంఖ్యయోగంతో ముక్తి అని కొందరు, భక్తియోగంతో అని కొందరు, వేదాంతవాక్య విచారణతో మోక్షము అని మరి కొందరు, సారూప్యసామీప్యంసాలోక్యసాయుజ్యములు

అని నాలుగు విధములుగా ముక్తి ఉంటుంది అని కొందరు అంటున్నారు. దయతో వివరించండి" అని ఆంజనేయస్వామి ప్రార్థించగా, రాములవారు అంటున్నారు "పరమార్ధ రూపమైనట్టి కైవల్యముక్తి ఒక్కటే అయి ఉన్నది. దురాచారవంతుడైనప్పటికీ నా నామమును ఉచ్చరించినట్లయితే నాయొక్క సాలోక్యముక్తిని పొందుతాడు. కాశి యందుకానీ, బ్రహ్మరంధ్రము నుండి ప్రాణములు విడుచునప్పుడు తారక మంత్రోపదేశముచేత సారూప్యముక్తిని పొందుతాడు. సదాచారముతో ఉండే బ్రాహ్మణుడు ప్రతినిత్యము అనన్యచిత్తముతో నేను అన్నిటియందు ఉన్నాను అనే భావముతో ఉండు భక్తుడు నా సామీప్యముక్తిని పొందుచున్నాడు. గురూపదిష్ట మార్గములో అవ్యయుడను నేను అని ధ్యానించు భక్తుడు భ్రమరకీట న్యాయమువలే నా సాయుజ్యముక్తిని పొందుచున్నాడు. బ్రహ్మానందమును కలిగించు నాలుగు విధముల ముక్తులు కూడా భక్తుడు ఉపాసనద్వారా పొందవలెను". హనుమంతుడు ఈ కైవల్యముక్తి ఏ ఉపాయంతో సిద్ధిస్తుంది అని అడుగగా, "మాండూక్యఉపనిషత్తు ఒక్కటిచాలు, దానితో కైవల్యముక్తి రానట్లైతే దశోపనిషత్తులు అయిన 1.ఈశావాస్యోపనిషత్తు, 2. కేనోపనిషత్తు, 3. కఠోపనిషత్తు, 4. ప్రశ్నోపనిషత్తు, 5. ముండకోపనిషత్తు, 6. మాండూక్యోపనిషత్తు, 7. తైత్తిరీయోపనిషత్తు 8. ఐతరేయోపనిషత్తు, 9. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు, 10. బృహదారణ్యకోపనిషత్తులను మననం చేయాలి. అప్పటికీ ఆత్మజ్ఞానము సిద్ధించకపోతే 32 ఉపనిషత్తులను, అప్పటికీ సిద్ధికాకపోతే 108 ఉపనిషత్తుల యొక్క శ్రవణమననాదులను సద్గురువులద్వారా పొంది జీవన్ముక్తుడు కావలెను." అని రాముల వారు పలుకుతున్నారు.

స్వస్తి

ముక్తికోపనిషత్

శ్లో. ఈశాద్యష్టోత్తరశతవేదాంతపటలాశయం ।
ముక్తికోపనిషద్వేద్యం రామచంద్రపదం భజే ॥

ఓం పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే ।
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

అథ ముక్తికోపనిషత్ ప్రారంభః

ఓం అయోధ్యానగరే రమ్యే రత్నమండపమధ్యమే ।
సీతాభరతసౌమిత్రిశత్రుఘ్నాద్యైః సమన్వితం ॥ ॥ 1 ॥

సనకాద్యైర్మునిగణైర్వసిష్ఠాద్యైః శుకాదిభిః ।
అన్యైర్భాగవతైశ్చాపి స్తూయమానమహర్నిశం ॥ ॥ 2 ॥

ధీవిక్రియాసహస్రాణాం సాక్షిణం నిర్వికారిణం ।
స్వరూపధ్యాననిరతం సమాధివిరమే హరిం ॥ ॥ 3 ॥

భక్త్యా శుశ్రూషయా రామం స్తువన్పప్రచ్ఛ మారుతిః ।
రామ త్వం పరమాత్మాసి సచ్చిదానందవిగ్రహః ॥ ॥ 4 ॥

ఇదానీం త్వాం రఘుశ్రేష్ఠ ప్రణమామి ముహుర్ముహుః ।
త్వద్రూపం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తత్త్వతో రామ ముక్తయే ॥ ॥ 5 ॥

అనాయాసేన యేనాహం ముచ్యేయం భవబంధనాత్ ।
కృపయా వద మే రామ యేన ముక్తో భవామ్యహం ॥ ॥ 6 ॥

సాధు పృష్టం మహాబాహో వదామి శృణు తత్త్వతః ।
వేదాంతే సుప్రతిష్ఠోఽహం వేదాంతం సముపాశ్రయ ॥ ॥ 7 ॥

వేదాంతాః కే రఘుశ్రేష్ఠ వర్తంతే కుత్ర తే వద ।
హనూమంఛృణు వక్ష్యామి వేదాంతస్థితిమంజసా ॥ ॥ 8 ॥

నిశ్వాసభూతా మే విష్ణోర్వేదా జాతాః సువిస్తరాః ।
తిలేషు తైలవద్వేదే వేదాంతః సుప్రతిష్ఠితః ॥ ॥ 9 ॥

రామ వేదాః కతివిధాస్తేషాం శాఖాశ్చ రాఘవ ।
తాసూపనిషదః కాః స్యుః కృపయా వద తత్త్వతః ॥ ॥ 10 ॥

శ్రీరామ ఉవాచ ।

ఋగ్వేదాదివిభాగేన వేదాశ్చత్వార ఈరితాః ।
తేషాం శాఖా హ్యనేకాః స్యుస్తాసూపనిషదస్తథా ॥ ॥ 11 ॥

ఋగ్వేదస్య తు శాఖాః స్యురేకవింశతిసంఖ్యకాః ।
నవాధికశతం శాఖా యజుషో మారుతాత్మజ ॥ ॥ 12 ॥

సహస్రసంఖ్యయా జాతాః శాఖాః సామ్నః పరంతప ।
అథర్వణస్య శాఖాః స్యుః పంచాశద్భేదతో హరే ॥ ॥ 13 ॥

ఏకైకస్యాస్తు శాఖాయా ఏకైకోపనిషన్మతా ।
తాసామేకామృచం యశ్చ పఠతే భక్తితో మయి ॥ ॥ 14 ॥

సమత్సాయుజ్యపదవీం ప్రాప్నోతి మునిదుర్లభాం ।
రామ కేచిన్మునిశ్రేష్ఠా ముక్తిరేకేతి చక్షిరే ॥ ॥ 15 ॥

కేచిత్త్వన్నామభజనాత్కాశ్యాం తారోపదేశతః ।
అన్యేతు సాంఖ్యయోగేన భక్తియోగేన చాపరే ॥ ॥ 16 ॥

అన్యే వేదాంతవాక్యార్థవిచారాత్పరమర్షయః ।
సాలోక్యాదివిభాగేన చతుర్ధా ముక్తిరీరితా ॥ ॥ 17 ॥

సహోవాచ శ్రీరామః ।

కైవల్యముక్తిరేకైవ పారమార్థికరూపిణీ ।
దురాచారరతో వాపి మన్నామభజనాత్కపే ॥ ॥ 18 ॥

సాలోక్యముక్తిమాప్నోతి న తు లోకాంతరాదికం ।
కాశ్యాం తు బ్రహ్మనాలేఽస్మిన్మృతో మత్తారమాప్నుయాత్ ॥ ॥ 19 ॥

పునరావృత్తిరహితాం ముక్తిం ప్రాప్నోతి మానవః ।
యత్ర కుత్రాపి వా కాశ్యాం మరణే స మహేశ్వరః ॥ ॥ 20 ॥

జంతోర్దక్షిణకర్ణే తు మత్తారం సముపాదిశేత్ ।
నిర్ధూతాశేషపాపౌఘో మత్సారూప్యం భజత్యయం ॥ ॥ 21 ॥

సైవ సాలోక్యసారూప్యముక్తిరిత్యభిధీయతే ।
సదాచారరతో భూత్వా ద్విజో నిత్యమనన్యధీః ॥ ॥ 22 ॥

మయి సర్వాత్మకే భావో మత్సామీప్యం భజత్యయం ।
సైవ సాలోక్యసారూప్యసామీప్యా ముక్తిరిష్యతే ॥ ॥ 23 ॥

గురూపదిష్టమార్గేణ ధ్యాయన్మద్గుణమవ్యయం ।
మత్సాయుజ్యం ద్విజః సమ్యగ్భజేద్భ్రమరకీటవత్ ॥ ॥ 24 ॥

సైవ సాయుజ్యముక్తిః స్యాద్బ్రహ్మానందకరీ శివా ।
చతుర్విధా తు యా ముక్తిర్మదుపాసనయా భవేత్ ॥ ॥ 25 ॥

ఇయం కైవల్యముక్తిస్తు కేనోపాయేన సిద్ధ్యతి ।
మాండూక్యమేకమేవాలం ముముక్షూణాం విముక్తయే ॥ ॥ 26 ॥

తథాప్యసిద్ధం చేజ్జ్ఞానం దశోపనిషదం పఠ ।
జ్ఞానం లబ్ధ్వాఽచిరాదేవ మామకం ధామ యాస్యసి ॥ ॥ 27 ॥

తథాపి దృఢతా న చేద్విజ్ఞానస్యాంజనాసుత ।
ద్వాత్రింశాఖ్యోపనిషదం సమభ్యస్య నివర్తయ ॥ ॥ 28 ॥

విదేహముక్తావిచ్ఛా చేదష్టోత్తరశతం పఠ ।
తాసాం క్రమ సశాంతిం చ శ్రుణు వక్ష్యామి తత్త్వతః ॥ ॥ 29 ॥

ఈశకేనకఠప్రశ్నముండమాండూక్యతిత్తిరిః ।
ఐతరేయం చ ఛాందోగ్యం బృహదారణ్యకం తథా ॥ ॥ 30 ॥

బ్రహ్మకైవల్యజాబాలశ్వేతాశ్వో హంస ఆరుణిః ।
గర్భో నారాయణో హంసో బిందుర్నాదశిరః శిఖా ॥ ॥ 31 ॥

మైత్రాయణీ కౌషీతకీ బృహజ్జాబాలతాపనీ ।
కాలాగ్నిరుద్రమైత్రేయీ సుబాలక్షురిమంత్రికా ॥ ॥ 32 ॥

సర్వసారం నిరాలంబం రహస్యం వజ్రసూచికం ।
తేజోనాదధ్యానవిద్యాయోగతత్త్వాత్మబోధకం ॥ ॥ 33 ॥

పరివ్రాట్ త్రిశిఖీ సీతా చూడా నిర్వాణమండలం ।
దక్షిణా శరభం స్కందం మహానారాయణాహ్వయం ॥ ॥ 34 ॥

రహస్యం రామతపనం వాసుదేవం చ ముద్గలం ।
శాండిల్యం పైంగలం భిక్షుమహచ్ఛారీరకం శిఖా ॥ ॥ 35 ॥

తురీయాతీతసంన్యాసపరివ్రాజాక్షమాలికా ।
అవ్యక్తైకాక్షరం పూర్ణా సూర్యాక్ష్యధ్యాత్మకుండికా ॥ ॥ 36 ॥

సావిత్ర్యాత్మా పాశుపతం పరం బ్రహ్మావధూతకం ।
త్రిపురాతపనం దేవీత్రిపురా కఠభావనా ।
హృదయం కుండలీ భస్మ రుద్రాక్షగణదర్శనం ॥ ॥ 37 ॥

తారసారమహావాక్య పంచబ్రహ్మాగ్నిహోత్రకం ।
గోపాలతపనం కృష్ణం యాజ్ఞవల్క్యం వరాహకం ॥ ॥ 38 ॥

శాట్యాయనీ హయగ్రీవం దత్తాత్రేయం చ గారుడం ।
కలిజాబాలిసౌభాగ్యరహస్యఋచముక్తికా ॥ ॥ 39 ॥

ఏవమష్టోత్తరశతం భావనాత్రయనాశనం ।
జ్ఞానవైరాగ్యదం పుంసాం వాసనాత్రయనాశనం ॥ ॥ 40 ॥

పూర్వోత్తరేషు విహితతత్తచ్ఛాంతిపురఃసరం ।
వేదవిద్యావ్రతస్నాతదేశికస్య ముఖాత్స్వయం ॥ ॥ 41 ॥

గృహీత్వాష్టోత్తరశతం యే పఠంతి ద్విజోత్తమాః ।
ప్రారబ్ధక్షయపర్యంతం జీవన్ముక్తా భవంతి తే ॥ ॥ 42 ॥

తతః కాలవశాదేవ ప్రారబ్ధే తు క్షయం గతే ।
వైదేహీం మామకీం ముక్తిం యాంతి నాస్త్యత్రసంశయః ॥ ॥ 43 ॥

సర్వోపనిషదాం మధ్యే సారమష్టోత్తరశతం ।
సకృచ్ఛ్రవణమాత్రేణ సర్వాఘౌఘనికృంతనం ॥ ॥ 44 ॥

మయోపదిష్టం శిష్యాయ తుభ్యం పవననందన ।
ఇదం శాస్త్రం మయాదిష్టం గుహ్యమష్టోత్తరం శతం ॥ ॥ 45 ॥

జ్ఞానతోఽజ్ఞానతో వాపి పఠతాం బంధమోచకం ।
రాజ్యం దేయం ధనం దేయం యాచతః కామపూరణం ॥ ॥ 45 ॥

ఇదమష్టోత్తరశతం న దేయం యస్య కస్యచిత్ ।
నాస్తికాయ కృతఘ్నాయ దురాచారరతాయ వై ॥ ॥ 47 ॥

మద్భక్తివిముఖాయాపి శాస్త్రగర్తేషు ముహ్యతే ।
గురుభక్తివిహీనాయ దాతవ్యం న కదాచన ॥ ॥ 48 ॥

సేవాపరాయ శిష్యాయ హితపుత్రాయ మారుతే ।
మద్భక్తాయ సుశీలాయ కులీనాయ సుమేధసే ॥ ॥ 49 ॥

సమ్యక్ పరీక్ష్య దాతవ్యమేవమష్టోత్తరం శతం । యః పఠేచ్ఛృణుయాద్వాపి
స మామేతి న సంశయః । తదేతదృచాభ్యుక్తం । విద్యా హ వై
బ్రాహ్మణమాజగామ గోపాయ మా శేవధిష్టేఽహమస్మి ।
అసూయకాయానృజవే శఠాయ మా మా బ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యాం ।
యమేవ విద్యాశ్రుతమప్రమత్తం మేధావినం బ్రహ్మచర్యోపపన్నం ।
తస్మా ఇమాముపసన్నాయ సమ్యక్ పరీక్ష్య దద్యాద్వైష్ణవీమాత్మనిష్ఠాం ॥॥ 1 ॥ ఇతి ॥॥

అథ హైనం శ్రీరామచంద్రం మారుతిః పప్రచ్ఛ
ఋగ్వేదాదివిభాగేన పృథక్ శాంతిమనుబ్రూహీతి ।

స హోవాచ శ్రీరామః ।

ఐతరేయకౌషీతకీనాదబింద్వాత్మప్రబోధనిర్వాణముద్గలాక్షమాలికాత్రిపురా
సౌభాగ్యబహ్వృచానామృగ్వేదగతానాం దశసంఖ్యాకానాముపనిషదాం
వాఙ్మే మనసీతి శాంతిః ॥ ॥ 1 ॥

ఈశావాస్యబృహదారణ్యజాబాలహంసపరమహంససుబాల
మంత్రికానిరాలంబత్రిశిఖీబ్రాహ్మణమండలబ్రాహ్మణాద్వయతారక
పైంగలభిక్షుతురీయాతీతాధ్యాత్మతారసారయాజ్ఞవల్క్య
శాట్యాయనీముక్తికానాం శుక్లయజుర్వేదగతానామేకోనవింశతి
సంఖ్యాకానాముపనిషదాం పూర్ణమద ఇతి శాంతిః ॥ ॥ 2 ॥

కఠవల్లీతైత్తిరీయకబ్రహ్మకైవల్యశ్వేతాశ్వతరగర్భ
నారాయణామృతబింద్వమృతనాదకాలాగ్నిరుద్రక్షురికా
సర్వసారశుకరహస్యతేజోబిందుధ్యానబిందుబ్రహ్మవిద్యా
యోగతత్త్వదక్షిణామూర్తిస్కందశారీరకయోగశిఖైకాక్షర
అక్ష్యవధూతకఠరుద్రహృదయయోగకుండలినీపంచబ్రహ్మ
ప్రాణాగ్నిహోత్రవరాహకలిసంతరణసరస్వతీరహస్యానాం
కృష్ణయజుర్వేదగతానాం ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకానముపనిషదాం
సహ నావవత్వితి శాంతిః ॥ ॥ 3 ॥

కేనఛాందోగ్యారుణిమైత్రాయణిమైత్రేయీవజ్రసూచికాయోగచూడామణి
వాసుదేవమహత్సంన్యాసావ్యక్తకుండికాసావిత్రీరుద్రాక్షజాబాలదర్శన
జాబాలీనాం సామవేదగతానాం షోడశసంఖ్యాకానాం
ఉపనిషదామాప్యాయంత్వితి శాంతిః ॥ ॥ 4 ॥

ప్రశ్నముండకమాండూక్యాథర్వశిరోఽథర్వశిఖాబృహజ్జాబాల
నృసింహతాపనీనారదపరివ్రాజకసీతాశరభమహానారాయణ
రామరహస్యరామతాపనీశాండిల్యపరమహంసపరివ్రాజక
అన్నపూర్ణాసూర్యాత్మపాశుపతపరబ్రహ్మత్రిపురాతపనదేవీభావనా
బ్రహ్మజాబాలగణపతిమహావాక్యగోపాలతపనకృష్ణహయగ్రీవ
దత్తాత్రేయగారుడానామథర్వవేదగతానామేకత్రింశత్సంఖ్యాకానాం
ఉపనిషదాం భద్రం కర్ణేభిరితి శాంతిః ॥ ॥ 5 ॥

ముముక్షవః పురుషాః సాధనచతుష్టయసంపన్నాః
శ్రద్ధావంతః సుకులభవం శ్రోత్రియం శాస్త్రవాత్సల్య
గుణవంతమకుటిలం సర్వభూతహితేరతం దయాసముద్రం సద్గురుం
విధివదుపసంగమ్యోపహారపాణయోఽష్టోత్తరశతోపనిషదం
విధివదధీత్య శ్రవణమనననిదిధ్యాసనాని నైరంతర్యేణ కృత్వా
ప్రారబ్ధక్షయాద్దేహత్రయభంగం ప్రాప్యోపాధివినిర్ముక్త
ఘటాకాశవత్పరిపూర్ణతా విదేహముక్తిః । సైవ కైవల్యముక్తిరితి ।
అత ఏవ బ్రహ్మలోకస్థా అపి బ్రహ్మముఖాద్వేదాంతశ్రవణాది కృత్వా
తేన సహ కైవల్యం లభంతే । అతః సర్వేషాం కైవల్యముక్తి జ్ఞానమాత్రేణోక్తా ।
న కర్మసాంఖ్యయోగోపాసనాదిభిరిత్యుపనిషత్తు ॥

ఇతి ప్రథమోఽధ్యాయః

తథా హైనం శ్రీరామచంద్రం మారుతిః పప్రచ్ఛ । కేయం వా తత్సిద్ధిః సిద్ధ్యా వా కిం ప్రయోజనమితి । సహోవాచ శ్రీరామః । పురుషస్య కర్తృత్వభోక్తృత్వ సుఖదుఃఖాది లక్షణశ్చిత్తధర్మః క్లేశరూపత్వాద్బంధో భవతి । తన్నిరోధనం జీవన్ముక్తిః । ఉపాధివినిర్ముక్త ఘటాకాశవత్ప్రారబ్ధక్షయాద్విదేహముక్తిః । జీవన్ముక్తివిదేహముక్త్యోరష్టోత్తరశతోపనిషదః

ప్రమాణం । కర్తృత్వాదిదుఃఖనివృత్తిద్వారా నిత్యానందావాప్తిః ప్రయోజనం భవతి । తత్పురుషప్రయత్నసాధ్యం భవతి । యథా పుత్రకామేష్టినా పుత్రం వాణిజ్యాదినా విత్తం జ్యోతిష్టోమేన స్వర్గం తథా పురుషప్రయత్నసాధ్యవేదాంతశ్రవణాదిజనితసమాధినా జీవన్ముక్త్యాదిలాభో భవతి । సర్వవాసనాక్షయాత్తల్లాభః ।

అత్ర శ్లోకా భవంతి ॥

ఉచ్ఛాస్త్రం శాస్త్రితం చేతి పౌరుషం ద్వివిధం మతం ।
తత్రోచ్ఛాస్త్రమనర్థాయ పరమార్థాయ శాస్త్రితం ॥ ॥ 1 ॥

లోకవాసనయా జంతోః శాస్త్రవాసనయాపి చ ।
దేహవాసనయా జ్ఞానం యథావన్నైవ జాయతే ॥ ॥ 2 ॥

ద్వివిధో వాసనావ్యూహః శుభశ్చైవాశుభశ్చ తౌ ।
వాసనౌఘేన శుద్ధేన తత్ర చేదనునీయసే ॥ ॥ 3 ॥

తత్క్రమేణాశు తేనైవ మామకం పదమాప్నుహి ।
అథ చేదశుభో భావస్త్వాం యోజయతి సంకటే ॥ ॥ 4 ॥

ప్రాక్తనస్తదసౌ యత్నాజ్జేతవ్యో భవతా కపే ।
శుభాశుభాభ్యాం మార్గాభ్యాం వహంతీ వాసనాసరిత్ ॥ ॥ 5 ॥

పౌరుషేణ ప్రయత్నేన యోజనీయా శుభే పథి ।
అశుభేషు సమావిష్టం శుభేష్వేవావతారయేత్ ॥ ॥ 6 ॥

అశుభాచ్చాలితం యాతి శుభం తస్మాదపీతరత్ ।
పౌరుషేణ ప్రయత్నేన లాలయేచ్చిత్తబాలకం ॥ ॥7 ॥

ద్రాగభ్యాసవశాద్యాతి యదా తే వాసనోదయం ।
తదాభ్యాసస్య సాఫల్యం విద్ధి త్వమమరిమర్దన ॥ ॥ 8 ॥

సందిగ్ధాయామపి భృశం శుభామేవ సమాచర ।
శుభాయాం వాసనావృద్ధౌ న దోషాయ మరుత్సుత ॥ ॥ 9 ॥

వాసనాక్షయవిజ్ఞానమనోనాశా మహామతే ।
సమకాలం చిరాభ్యస్తా భవంతి ఫలదా మతాః ॥ ॥ 10 ॥

త్రయ ఏవం సమం యావన్నాభ్యస్తాశ్చ పునః పునః ।
తావన్న పదసంప్రాప్తిర్భవత్యపి సమాశతైః ॥ ॥ 11 ॥

ఏకైకశో నిషేవ్యంతే యద్యేతే చిరమప్యలం ।
తన్న సిద్ధిం ప్రయచ్ఛంతి మంత్రాః సంకీర్తితా ఇవ ॥ ॥ 12 ॥

త్రిభిరేతైశ్చిరాభ్యస్తైర్హృదయగ్రంథయో దృఢాః ।
నిఃశంకమేవ త్రుట్యంతి బిసచ్ఛేదాద్గుణా ఇవ ॥ ॥ 13 ॥

జన్మాంతశతాభ్యస్తా మిథ్యా సంసారవాసనా ।
సా చిరాభ్యాసయోగేన వినా న క్షీయతే క్వచిత్ ॥ ॥ 14 ॥

తస్మాత్సౌమ్య ప్రయత్నేన పౌరుషేణ వివేకినా ।
భోగేచ్ఛాం దూరతస్త్యక్త్వా త్రయమేవ సమాశ్రయ ॥ ॥ 15 ॥

తస్మాద్వాసనయా యుక్తం మనో బద్ధం విదుర్బుధాః ।
సమ్యగ్వాసనయా త్యక్తం ముక్తమిత్యభిధీయతే ।
మనోనిర్వాసనీభావమాచరాశు మహాకపే ॥ ॥ 16 ॥

సమ్యగాలోచనాత్సత్యాద్వాసనా ప్రవిలీయతే ।
వాసనావిలయే చేతః శమమాయాతి దీపవత్ ॥ ॥ 17 ॥

వాసనాం సంపరిత్యజ్య మయి చిన్మాత్ర విగ్రహే ।
యస్తిష్ఠతి గత వ్యగ్రః సోఽహం సచ్చిత్సుఖాత్మకః ॥ ॥ 18 ॥

సమాధిమథ కార్యాణి మా కరోతు కరోతు వా ।
హృదయేనాత్తసర్వేహో ముక్త ఏవోత్తమాశయః ॥ ॥ 19 ॥

నైష్కర్మ్యేణ న తస్యార్థస్తస్యార్థోఽస్తి న కర్మభిః ।
న ససాధనజాప్యాభ్యాం యస్య నిర్వాసనం మనః ॥ ॥ 20 ॥

సంత్యక్తవాసనాన్మౌనాదృతే నాస్త్యుత్తమం పదం ॥ ॥ 21 ॥

వాసనాహీనమప్యేతచ్చక్షురాదీంద్రియం స్వతః ।
ప్రవర్తతే బహిః స్వాఽర్థే వాసనామాత్రకారణం ॥ ॥ 22 ॥

అయత్నోపనతేష్వక్షి దృగ్ద్రవ్యేషు యథా పునః ।
నీరాగమేవ పతతి తద్వత్కార్యేషు ధీరధీః ॥ ॥ 23 ॥

భావసంవిత్ప్రకటితామనురూపా చ మారుతే ।
చిత్తస్యోత్పత్త్యుపరమా వాసనాం మునయో విదుః ॥ ॥ 24 ॥

దృఢాభ్యస్తపదార్థైకభావనాదతిచంచలం ।
చిత్తం సంజాయతే జన్మజరామరణకారణం ॥ ॥ 25 ॥

వాసనావశతః ప్రాణస్పందస్తేన చ వాసనా ।
క్రియతే చిత్తబీజస్య తేన బీజాంకురక్రమః ॥ ॥ 26 ॥

ద్వే బీజే చిత్తవృక్షస్య ప్రాణస్పందనవాసనే ।
ఏకస్మింశ్చ తయోః క్షీణే క్షిప్రం ద్వే అపి నశ్యతః ॥ ॥ 27 ॥

అసంగవ్యవహారత్వాద్భవభావనవర్జనాత్ ।
శరీరనాశదర్శిత్వాద్వాసనా న ప్రవర్తతే ।
వాసనాసంపరిత్యాగాచ్చిత్తం గచ్ఛత్యచిత్తతాం ॥ ॥ 28 ॥

అవాసనత్వాత్సతతం యదా న మనుతే మనః ।
అమనస్తా తదోదేతి పరమోపశమప్రదా ॥ ॥ 29 ॥

అవ్యుత్పన్నమనా యావద్భవానజ్ఞాతతత్పదః ।
గురుశాస్త్రప్రమాణైస్తు నిర్ణీతం తావదాచర ॥ ॥ 30 ॥

తతః పక్వకషాయేణ నూనం విజ్ఞాత వస్తునా ।
శుభోఽప్యసౌ త్వయా త్యాజ్యో వాసనౌఘో నిరాధినా ॥ ॥ 31 ॥

ద్వివిధచిత్తనాశోఽస్తి సరూపోఽరూప ఏవ చ ।
జీవన్ముక్తః సరూపః స్యాదరూపో దేహముక్తిగః ॥ ॥ 32 ॥

అస్య నాశమిదానీం త్వం పావనే శ్రుణు సాదరం ॥ ॥ 33 ॥

చిత్తనాశాభిధానం హి యదా తే విద్యతే పునః ।
మైత్ర్యాదిభిర్గుణైర్యుక్తం శాంతిమేతి న సంశయః ।
భూయోజన్మవినిర్ముక్తం జీవన్ముక్తస్య తన్మనః ॥ ॥ 34 ॥

సరూపోఽసౌ మనోనాశో జీవన్ముక్తస్య విద్యతే ।
అరూపస్తు మనోనాశో వైదేహీ ముక్తిగో భవేత్ ॥ ॥ 35 ॥

సహస్రాంకురశాఖాత్మఫలపల్లవశాలినః ॥ ॥ 36 ॥

అస్య సంసారవృక్షస్య మనోమూలమిదం స్థితం ।
సంకల్ప ఏవ తన్మన్యే సంకల్పోపశమేన తత్ ॥ ॥ 37 ॥

శోషయాశు యథా శోషమేతి సంసారపాదపః ।
ఉపాయ ఏక ఏవాస్తి మనసః స్వస్య నిగ్రహే ॥ ॥ 38 ॥

మనసోఽభ్యుదయో నాశో మనోనాశో మహోదయః ।
జ్ఞమనో నాశమభ్యేతి మనో జ్ఞస్య హి శృంఖలా ॥ ॥ 39 ॥

తావన్నిశీవ వేతాలా వల్గంతి హృది వాసనాః ।
ఏకతత్త్వదృఢాభ్యాసాద్యావన్న విజితం మనః ॥ ॥ 40 ॥

ప్రక్షీణచిత్తదర్పస్య నిగృహీతేంద్రియద్విషః ।
పద్మిన్య ఇవ హేమంతే క్షీయంతే భోగవాసనాః ॥ ॥ 41 ॥

హస్తం హస్తేన సంపీడ్య దంతైర్దంతాన్విచూర్ణ్య చ ।
అంగాన్యంగైః సమాక్రమ్య జయేదాదౌ స్వకం మనః ॥ ॥ 42 ॥

ఉపవిశ్యోపవిశ్యైకాం చింతకేన ముహుర్ముహుః ।
న శక్యతే మనో జేతుం వినా యుక్తిమనిందితాం ॥ ॥ 43 ॥

అంకుశేన వినా మత్తో యథా దుష్టమతంగజః ।
అధ్యాత్మవిద్యాధిగమః సాధుసంగతిరేవ చ ॥ ॥ 44 ॥

వాసనాసంపరిత్యాగః ప్రాణస్పందనిరోధనం ।
ఏతాస్తా యుక్తయః పుష్టాః సంతి చిత్తజయే కిల ॥ ॥ 45 ॥

సతీషు యుక్తిష్వేతాసు హఠాన్నియమయంతి యే ।
చేతసో దీపముత్సృజ్య విచిన్వంతి తమోఽఞ్జనైః ॥ ॥ 46 ॥

విమూఢాః కర్తుముద్యుక్తా యే హఠాచ్చేతసో జయం ।
తే నిబధ్నంతి నాగేంద్రమున్మత్తం బిసతంతుభిః ॥ ॥ 47 ॥

ద్వే బీజే చిత్తవృక్షస్య వృత్తివ్రతతిధారిణః ।
ఏకం ప్రాణపరిస్పందో ద్వితీయం దృఢభావనా ॥ ॥ 48 ॥

సా హి సర్వగతా సంవిత్ప్రాణస్పందేన చాల్యతే ।
చిత్తైకాగ్ర్యాద్యతో జ్ఞానముక్తం సముపజాయతే ॥ ॥ 49 ॥

తత్సాధనమథో ధ్యానం యథావదుపదిశ్యతే ।
వినాప్యవికృతిం కృత్స్నాం సంభవత్యత్యయక్రమాత్ ।
యశోఽరిష్టం చ చిన్మాత్రం చిదానందం విచింతయ ॥ ॥ 50 ॥

అపానేఽస్తంగతే ప్రాణో యావన్నాభ్యుదితో హృది ।
తావత్సా కుంభకావస్థా యోగిభిర్యానుభూయతే ॥ ॥ 51 ॥

బహిరస్తంగతే ప్రాణే యావన్నాపాన ఉద్గతః ।
తావత్పూర్ణాం సమావస్థాం బహిష్ఠం కుంభకం విదుః ॥ ॥ 52 ॥

బ్రహ్మాకారమనోవృత్తిప్రవాహోఽహంకృతిం వినా ।
సంప్రజ్ఞాతసమాధిః స్యాద్ధ్యానాభ్యాసప్రకర్షతః ॥ ॥ 53 ॥

ప్రశాంతవృత్తికం చిత్తం పరమానందదాయకం ।
అసంప్రజ్ఞాతనామాయం సమాధిర్యోగినాం ప్రియః ॥ ॥ 54 ॥

ప్రభాశూన్యం మనఃశూన్యం బుద్ధిశూన్యం చిదాత్మకం ।
అతద్వ్యావృత్తిరూపోఽసౌ సమాధిర్మునిభావితః ॥ ॥ 55 ॥

ఊర్ధ్వపూర్ణమధఃపూర్ణం మధ్యపూర్ణం శివాత్మకం ।
సాక్షాద్విధిముఖో హ్యేష సమాధిః పరమర్థికః ॥ ॥ 56 ॥

దృఢభావనయా త్యక్తపూర్వాపరవిచారణం ।
యదాదానం పదార్థస్య వాసనా సా ప్రకీర్తితా ॥ ॥ 57 ॥

భావితం తీవ్రసంవేగాదాత్మనా యత్తదేవ సః ।
భవత్యాశు కపిశ్రేష్ఠ విగతేతరవాసనః ॥ ॥ 58 ॥

తాదృగ్రూపో హి పురుషో వాసనావివశీకృతః ।
సంపశ్యతి యదైవైతత్సద్వస్త్వితి విముహ్యతి ॥ ॥ 59 ॥

వాసనావేగవైచిత్ర్యాత్స్వరూపం న జహాతి తత్ ।
భ్రాంతం పశ్యతి దుర్దృష్టిః సర్వం మదవశాదివ ॥ ॥ 60 ॥

వాసనా ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధా చ మలినా తథా ।
మలినా జన్మహేతుః స్యాచ్ఛుద్ధా జన్మవినాశినీ ॥ ॥ 61 ॥

అజ్ఞానసుఘనాకారా ఘనాహంకారశాలినీ ।
పునర్జన్మకరీ ప్రోక్తా మలినా వాసనా బుధైః ।
పునర్జన్మాంకురం త్యక్త్వా స్థితిః సంభృష్టబీజవత్ ॥ ॥ 62 ॥

బహుశాస్త్రకథాకంథారోమంథేన వృథైవ కిం ।
అన్వేష్టవ్యం ప్రయత్నేన మారుతే జ్యోతిరాంతరం ॥ ॥ 63 ॥

దర్శనాదర్శనే హిత్వా స్వయం కేవలరూపతః ।
య ఆస్తే కపిశార్దూల బ్రహ్మ స బ్రహ్మవిత్స్వయం ॥ ॥ 64 ॥

అధీత్య చతురో వేదాన్సర్వశాస్త్రాణ్యనేకశః ।
బ్రహ్మతత్త్వం న జానాతి దర్వీ పాకరసం యథా ॥ ॥ 65 ॥

స్వదేహాశుచిగంధేన న విరజ్యేత యః పుమాన్ ।
విరాగకారణం తస్య కిమన్యదుపదిశ్యతే ॥ ॥ 66 ॥

అత్యంతమలినో దేహో దేహీ చాత్యంతనిర్మలః ।
ఉభయోరంతరం జ్ఞాత్వా కస్య శౌచం విధీయతే ॥ ॥ 67 ॥

బద్ధో హి వాసనాబద్ధో మోక్షః స్యాద్వాసనాక్షయః ।
వాసనాం సంపరిత్యజ్య మోక్షార్థిత్వమపి త్యజ ॥ ॥ 68 ॥

మానసీర్వాసనాః పూర్వం త్యక్త్వా విషయవాసనాః ।
మైత్ర్యాదివాసనానామ్నీర్గృహాణామలవాసనాః ॥ ॥ 69 ॥

తా అప్యతః పరిత్యజ్య తాభిర్వ్యవహరన్నపి ।
అంతఃశాంతః సమస్నేహో భవ చిన్మాత్రవాసనః ॥ ॥ 70 ॥

తామప్యథ పరిత్యజ్య మనోబుద్ధిసమన్వితాం ।
శేషస్థిరసమాధానో మయి త్వం భవ మారుతే ॥ ॥ 71 ॥

అశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయం
తథాఽరసం నిత్యమగంధవచ్చ యత్ ।
అనామగోత్రం మమ రూపమీదృశం
భజస్వ నిత్యం పవనాత్మజార్తిహన్ ॥ ॥ 72 ॥

దృశిస్వరూపం గగనోపమం పరం
సకృద్విభాతం త్వజమేకమక్షరం ।
అలేపకం సర్వగతం యదద్వయం
తదేవ చాహం సకలం విముక్త ఓమ్ ॥ ॥ 73 ॥

దృశిస్తు శుద్ధోఽహమవిక్రియాత్మకో
న మేఽస్తి కశ్చిద్విషయః స్వభావతః ।
పురస్తిరశ్చోర్ధ్వమధశ్చ సర్వతః
సుపూర్ణభూమాహమితీహ భావయ ॥ ॥ 74 ॥

అజోఽమరశ్చైవ తథాజరోఽమృతః
స్వయంప్రభః సర్వగతోఽహమవ్యయః ।
న కారణం కార్యమతీత్య నిర్మలః
సదైవ తృప్తోఽహమితీహ భావయ ॥ ॥ 75 ॥

జీవన్ముక్తపదం త్యక్త్వా స్వదేహే కాలసాత్కృతే ।
విశత్యదేహముక్తత్వం పవనోఽస్పందతామివ ॥ ॥ 76 ॥

తదేతదృచాభ్యుక్తం ॥

తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయః । దివీవ చక్షురాతతం ॥
తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాంసః సమింధతే । విష్ణోర్యత్పరమం పదం ॥
ఓం సత్యమిత్యుపనిషత్ ॥

ఓం పూర్ణమదః పూర్ణమిదం పూర్ణాత్పూర్ణముదచ్యతే ।
పూర్ణస్య పూర్ణమాదాయ పూర్ణమేవావశిష్యతే ॥

ఓం శాంతిః శాంతిః శాంతిః

ఇతి ముక్తికోపనిషత్సమాప్తః